

УДК 378.096:81'243(477)091 "199/200"

Шендерук О. Б.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ФАКУЛЬТЕТІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ ВНЗ УКРАЇНИ
(90–ті рр. ХХ – ПОЧАТОК ХХІ століття):
ІСТОРИОГРАФІЧНО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ АСПЕКТИ**

У статті визначено джерельну базу дослідження проблеми організації педагогічного процесу на факультетах іноземних мов в вищих навчальних закладах (ВНЗ) України (1990– початок ХХІ століття), яка представлена документами і матеріалами Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Фонд 166); даними статистики; опублікованими державними документами; матеріалами тогочасної педагогічної періодики ("Иностранный язык в школе", "Іноземні мови в навчальних закладах" та ін.). Виділено п'ять груп джерел, які відносяться до зазначеного періоду та охарактеризована їхня роль та інформативні можливості, що дозволить гнучкіше підходити до висвітлення окремих проблем дослідження.

Ключові слова: джерельна база, факультет іноземних мов, організація педагогічного процесу, майбутній викладач іноземної мови, документальні джерела, педагогічні періодичні видання.

Постановка проблеми. Висвітлення джерельної бази дослідження в історії розвитку освіти і педагогічної думки дозволить більш повно вивчити організацію педагогічного процесу на факультетах іноземних мов в ВНЗ України (90– ті рр. ХХ – початок ХХІ століття) та надасть змогу використовувати позитивні здобутки досліджуваного історичного періоду у парадигмі освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями джерельної бази розвитку та організації педагогічного процесу у вітчизняних вишах на філологічних факультетах в різні періоди займалися Н. Гончаренко, А. Долапчі, К. Матійчук, О. Мисечко, О. Околович, Ю. Семенцова, Ю. Шелест та інші.

Метою статті є визначення та висвітлення джерельної бази дослідження організації педагогічного процесу на факультетах іноземних мов в ВНЗ України (1990 – початок ХХІ століття).

Результати теоретичного дослідження. Джерельна база дослідження проблеми організації педагогічного процесу на факультетах іноземних мов (ІМ) в ВНЗ України зазначеного періоду представлена матеріалами, які нами розподілені на п'ять груп:

- 1) матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, а саме ф. 166 (Зведені звіти Міністерства народної освіти по педінститутах, педучилищах, профтехучилищах, школах; Накази Міністра народної освіти по основній діяльності);
- 2) документальні джерела ("Інформаційний збірник наказів та інструкцій Міністерства Освіти України", "Зібрання постанов уряду України" (1991– 1996), "Концепція викладання ІМ в Україні"(1996));
- 3) наукові дослідження (дисертації та автореферати);
- 4) навчальна та науково-методична література;
- 5) матеріали періодичних видань.

Найважливішим джерелом інформації для дослідників, на нашу думку, є документи, які зберігаються в архівних фондах. Найбільш повно представлені матеріали у фондах Центрального державного архіву вищих органів влади і управління (ЦДАВО України), оскільки саме сюди стікались всі документи з кожного куточка нашої країни. В ЦДАВО України містяться документи, що відповідають специфіці нашого дослідження і дають змогу зробити спробу об'єктивно висвітлити питання розвитку та організації педагогічного процесу на факультетах ІМ у ВНЗ України досліджуваного періоду. В архіві зосереджені звіти вітчизняних вишів, в яких міститься інформація про розподіл студентів – філологів по курсам та спеціальностям як денного так і заочного відділень. Аналізуючи ці звіти, ми можемо спостерігати тенденцію до зростання інтересу до вивчення ІМ та попиту на здобуття диплома вчителя іноземної мови. Крім того, зі звітів видно, що в 90-ті рр. ХХ століття досить популярними було поєднання спеціальностей, наприклад, "Біологія та іноземна мова", "Географія та іноземна мова", "Історія та іноземна мова" тощо. На початку 90-х рр. ХХ століття в вітчизняних вишах лінгвістичного спрямування найбільш популярною спеціальністю на денному відділенні була "Англійська та німецька мови" (762 студенти прийнято за рахунок плану, а 778 – навчалися на першому курсі). Друге місце посіла спеціальність "Російська мова, література та іноземна мова" (575/586). А на третьому місці була спеціальність "Українська мова, література та іноземна мова" [5, с. 3]. Водночас, на

заочному відділенні найбільш популярною була спеціальність "Англійська Мова"(134/142), потім "Французька" (28/28) і на третьому місці "Німецька Мова"(23/22) [5, с. 19].

Зведені звіти про чисельність і склад спеціалістів, які мають вищу освіту на початку 1990 року за спеціальностями, отриманими в педагогічних інститутах на денній формі, дозволяють зробити висновок, що за спеціальністю ІМ: "Слов'янські мови та література"; "Романо-германські мови і література", "Східні мови та література" налічувалось 1580 осіб [8,с.3].

Для розуміння суті політики в галузі лінгвістичної освіти, першочергового значення набуває вивчення законів, що були видані Міністерством освіти України у досліджуваній період. Вивчення цих документів дозволяє простежити законотворчий процес відносно діяльності майбутніх фахівців з ІМ. Так, в "Інформаційному збірнику наказів та інструкцій Міністерства Освіти України" наголошується на новій концепції гуманітарної освіти, яка полягає в підготовці студентів до самостійної діяльності в нових соціальних і культурних умовах. Підкреслюється, що однією з домінуючих тенденцій кінця ХХ століття є свідома діяльність індивіда, який "прагнучи створити нову реальність, керується критеріями знання, професіоналізму, усвідомленням власної відповідальності як за себе, так і за суспільство в цілому" [14, с. 2]. Далі йдеться про те, що ВНЗ самостійно можуть визначати і використовувати форми і методи гуманітарної освіти, а саме: обирати тематику наукових досліджень, методики навчання, визначати навчальні та спеціальні курси і послідовність їх викладання. Але, разом з цим ВНЗ повинні дотримуватись державних стандартів, які гарантують необхідний обсяг та структуру знань.

Дуже важливою для нас є інформація, яка розміщена на сторінках "Інформаційного збірника" про те, що в 1995 році не вистачало вчителів з усіх спеціальностей, а особливо гостра потреба у вчителях іноземної мови [14, с. 15]. В 1995 році найнижчі показники цільового прийому сільської молоді в Горлівському педагогічному інституті ІМ (1,5%) та Київському лінгвістичному університеті (13,7%) [14, с. 15]. Відзначено, що мережа спеціалізованих ВНЗ, що забезпечують підготовку викладачів та педагогів професійного навчання за галузями виробництва та сферами діяльності, ще недостатня. Констатовано, що професія вчителя втрачає свій престиж. Саме тому, Міністерство освіти і науки України видало наказ від 07.08. 2002 р. № 450, згідно якого ВНЗ мали спрямовувати свою роботу на індивідуалізацію навчального процесу, зростання її ролі на старших курсах [15].

Дуже болючим питанням кінця ХХ – початку ХХІ століття, як йдеться в збірнику, було питання аспірантури та докторантури. Так, у 2002 році у встановлені терміни не захищена жодна кандидатська дисертація у 25-ти, жодна докторська – у 46-ти ВНЗ. За останні роки ХХ століття не захищено у встановлений термін жодну докторську дисертацію в 19 університетах, серед яких 8 мають статус національних [15, с. 7].

Окрім цього, негативними тенденціями, які гальмували розвиток вітчизняної вищої освіти взагалі і лінгвістичної зокрема, були наступні: обсяг самостійної роботи студентів, який складав мінімум від загального обсягу навчальних дисциплін та відсутність тенденції до очікуваного росту кількості годин, відведених на самостійну роботу.

Не дивлячись на це, вивчаючи інформацію, яка міститься на сторінках "Інформаційного збірника наказів та інструкцій Міністерства Освіти України", ми можемо відмітити і позитивні зміни, притаманні лінгвістичній освіті початку ХХІ століття. Серед них: покращення застосування дидактичного матеріалу нового покоління, такого як електронні підручники, віртуальні засоби навчання, семінари та наради в он-лайн режимі, дистанційні курси навчання. Впроваджувались нові технології навчання. Значно розширилась самостійна робота студентів. Згідно Закону України "Про вищу освіту" в 2004 році було забезпечено наступність змісту та координації навчально-виховної діяльності на різних ступенях вищої освіти [17, с. 3].

Цінним фактологічним та методологічним матеріалом є для нас дисертації та автореферати сучасних дослідників. Їх ми розподілили на дві групи: перші – ті, які були написані протягом 90-х років ХХ – початку ХХІ століття і стосувались найбільш гострих проблем підготовки і навчання викладачів іноземних мов у 90-х роках, другі – присвячені питанням іншомовної освіти на початку 2000-х років. Так, до першої групи праць ми віднесли роботи Я. Абсалямової (Професійна адаптація молодих викладачів іноземної мови до роботи у вищих технічних навчальних закладах (2005), В.Калініна (Формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами діалогу культур (2005), Л. Карташової (Особистісно орієнтована система навчання основ інформаційних технологій в процесі підготовки майбутніх вчителів іноземних мов (2004), Г. Мельниченко (Педагогічні засади модульної технології навчання у формуванні професійної компетентності майбутніх учителів англійської мови і літератури (2004), Т. Мироненко (Формування громадянської зрілості в майбутніх учителів (2001), де дисертантка досліджувала аспект формування громадянської зрілості студентів факультетів ІМ педагогічних ВНЗ України, Ю. Стиркіна (Дидактичні засади підготовки майбутніх учителів іноземної мови до викладання інтегрованих курсів (2002), Р. Цокура (Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки (2004), В. Швирка (Естетичне виховання майбутнього вчителя-філолога засобами мистецтва(2003).

Другу групу праць становлять дисертації та автореферати з педагогічних наук О. Вовк (Формування англомовної граматичної компетентності у майбутніх учителів в умовах інтенсивного навчання (2008), О. Волченко (Формування комунікативної компетенції майбутніх учителів іноземних мов у вищих педагогічних навчальних закладах (2006), О. Дуплійчук (Професійно-педагогічна

підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій (2015), К. Матійчук (Організація самостійної роботи з фахових дисциплін у майбутніх учителів іноземної мови (друга половина XX – початок XXI століття) (2015), О. Мисечко (Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900-1964 рр.) (2011), О. Околович (Підготовка вчителя іноземної мови у вищих навчальних закладах України другої половини XX – початку XXI століття) (2014), М. Супрун (Формування основ професіоналізму майбутніх викладачів вищої школи в процесі магістерської підготовки (2012), Ю. Шелест (Вивчення іноземних мов в університетах України (ІХХ – початок ХХ століття) (2014), С. Шехавцової (Формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів іноземної мови у пізнавальній діяльності університету (2009) та багатьох інших вітчизняних науковців, які досліджували ті чи інші процеси та явища, пов'язані з роботою педагогічних вишів лінгвістичного напрямку, формуванням компетенцій майбутніх вчителів ІМ, дидактичними засадами підготовки майбутніх викладачів ІМ, професійним саморозвитком майбутніх педагогів. Дослідження цих авторів відрізняються об'єктивністю, науковістю, реально та повно, на нашу думку, відображають історичний освітянський процес у філологічних вишах у досліджуваний нами період та на сучасному етапі.

Серед навчальної та науково-методичної літератури, яка використовувалась в навчальному процесі досліджуваного періоду в вітчизняних ВНЗ, хотілося б відмітити такі підручники: надрукований в 1985 році для студентів педагогічних інститутів за спеціальністю "Іноземна мова" за редакцією В. Аракіна (Практичний курс англійської мови), а також підручник І. Новікової, Г. Аксенова-Пашковної за редакцією В. Аракіна (Практичний курс англійської мови), 1998; навчальний посібник (Английский для всех: В 4-х книгах) К. Еккерслі.

Аналіз підручників та навчальних посібників дає змогу простежити зміни в їхньому змістовному наповненні, принципах побудови. Так, в першому з них зазначається, що він мав на меті навчання усного мовлення на основі автоматизованих мовленнєвих навичок, розвиток техніки читання, уміння розуміти англійські тексти, які містять лексику, яка вивчалася раніше та граматичний матеріал, а також розвиток навичок писемного мовлення. Цей підручник складається з чотирьох частин:

- 1) корективний курс;
- 2) основний курс;
- 3) вправи на інтонування;
- 4) граматичні вправи.

Окремо хотілося б відзначити посібник К. Еккерслі, який вперше вийшов в Лондоні в 1955 році і за яким в нашій країні вивчило англійську мову не одне покоління майбутніх викладачів ІМ. Посібник складається із чотирьох частин, розрахований на навчання англійської мови студентами – лінгвістами і повністю написаний іноземною мовою. Він складається з уроків, які в свою чергу, включають в себе навчальний оригінальний текст, вправи на вимову, лексичні та граматичні вправи, а також вправи, які направлені на розвиток писемного та монологічного мовлення.

Теоретична граматики на старших курсах факультетів ІМ, переважним чином викладалась за підручниками В. Каушанської (Грамматика английского языка (1973), Н. Кобріної (Грамматика английского языка: Морфология. Синтаксис (1999). В них детально викладена граматики англійської мови. Матеріал висвітлюється з позицій сучасної англійської літературної граматичної норми.

Перепринтне видання І. Крилової, Е. Гордон (Грамматика современного английского языка (англійською мовою)) перевидавалося дев'ять разів. В підручнику дається розгорнутий опис частин мови, короткі повідомлення про структуру речення. Послідовно проводиться стилістична диференціація граматичних явищ. Особлива увага надається прикладам.

Не можна обминути увагою підручник Ю. Крутікова, І. Кузьміної (Упражнения по грамматике современного английского языка (1964). Тут представлені вправи на відпрацювання різних граматичних правил, вправи на переклад з російської на англійську.

Теоретична фонетика в 90-ті роки ХХ століття викладалась переважно за підручником В. Васильєва (Фонетика английского языка: нормативный курс (1980), який складався з трьох частин: теоретичної (класифікація англійських звуків, асиміляція, елізія, наголос, інтонація); вправ та фонетичної хрестоматії.

Стилістика студентами мовних ВНЗ в 90-ті роки ХХ – початку ХХІ століття вивчалась за підручником І. Гальперіна (Стилистика английского языка (1968). На його сторінках розглядаються естетичні функції мови, виразні мовні засоби, синонімічні засоби вираження думок, емоційне мовне забарвлення, стилістичні прийоми, тощо.

Науково-методична література для викладачів ВНЗ становить для нашої розвідки неабиякий інтерес, оскільки ми можемо простежити особливості організації навчально-виховного процесу, методичні принципи та прийоми викладання навчального матеріалу з ІМ в 90-ті роки ХХ – початку ХХІ століття. На початку ХХІ століття з'являються перші спроби відродити національну методику викладання ІМ. Тому особливу увагу хотілося звернути на науково-методичний посібник за редакцією О. Пометун (Сучасний урок та інтерактивні технології навчання(2003). Він знайомить з підходами до побудови уроку, містить опис основних інтерактивних технологій, поради щодо їх застосування.

У цілому, аналіз навчальної і науково-методичної літератури демонструє відсутність національної моделі забезпечення процесу вивчення ІМ, оскільки процес оволодіння іншомовною комунікацією відбувався переважним чином за підручниками та посібниками, написаними ще в 60-80-ті роки ХХ століття, що містили в собі марксистсько-ленінську ідеологію.

Останню досліджувану нами групу становлять матеріали періодичних видань таких як: "Англійська мова та література" (2003–2015), "Вища освіта України" (2003–2015), "Вища школа" (2001–2015), "Директор школи" (2007–2015), "Іноземні мови" (1995–2015), "Іноземні мови в навчальних закладах" (2002–2015), "English" (2000–2015), "English for you" (2005–2015), "Педагогіка та психологія" (1993–2015), "Рідна школа" (1992–2015), "Шлях освіти" (1995–2015).

На сторінках цих журналів містяться наукові статті, концепції, програми, фрагменти нових підручників, навчальні матеріали. Також, там можна знайти і практичні поради, рекомендації, обговорення відкритих занять з ІМ, дискусії з приводу методів та методик навчання ІМ, результати досліджень, інформацію про досягнення зарубіжної методики, рецензії на підручники та навчальні посібники, теми захищених дисертаційних досліджень. Аналіз цих видань дає нам змогу зробити висновок, що з початку 90-х років ХХ століття відбулась гуманітаризація підготовки викладачів, перехід до особистісно орієнтованої парадигми освіти, поступово у змісті підготовки вчителів іноземної мови з'являється національний компонент.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз дозволяє зазначити, що існує достатня кількість різноманітних джерел, які дають змогу відтворити діяльність факультетів ІМ у ВНЗ України у 90-ті роки ХХ – початку ХХІ століття та виявити особливості й тенденції розвитку іншомовної освіти в зазначений період.

Використані джерела

1. Гинтовт К.П. Практический курс английского языка. I курс: учеб. для пед. ин тов по спец. "иностран. яз." / ред. В.Д. Аракина. – 3-е изд., испр. – М.: Высш. шк., 1985. – 424 с.
2. Дуплійчук О.М. Професійно – педагогічна підготовка майбутніх учителів філологів до застосування проектно-комунікативних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ольга Миколаївна Дуплійчук. – Житомир, 2015. – 20 с.
3. Закирьянова И. Формирование социокультурной компетентности у будущих учителей иностранного языка в процес се профессиональной підготовки: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Закирьянова Ирина Аксановна. – Ялта, 2006. – 211 с.
4. Зведені звіти Міністерства народної освіти за 1990 рік по ф.ф. №№ 76–КД, 103–рік, Д–11 та ін.) // ЦДАВО України, ф.166, оп. 17, спр. 92, 61 арк.
5. Зведені звіти Міністерства народної освіти по педінститутах, педучилищах на початок 1990/91 навчального року (ф.ф. № № 2–НК, 3–НК) // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 90, 45 арк.
6. Зведені звіти Міністерства народної освіти по педінститутах, педучилищах на початок 1991/92 навчального року (ф.ф. №№ 2–НК, 3–НК) // ЦДАВО України, ф. 166, оп.17, спр.130, 38 арк.
7. Зведені звіти Міністерства народної освіти УРСР на початок 1989/90 навчального року по ф.ф. №№ 76–рік, СВ–1, Д– 4, Д–6, Д–9, 103, 1–ПО // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 53, 29 арк.
8. Зведені звіти про чисельність і склад спеціалістів, які мають вищу освіту на 15 листопада 1989 року (ф.ф.№№ 9,10, 14) 1989 рік // ЦДАВО України, ф. 166, оп. 17, спр. 58, 98 арк.
9. Крылова И.П. Грамматика современного англ. языка: Учебник для ин-тов и фак. иностран. яз. – 9-е изд. / И.П. Крылова, Е.М. Гордон. – М., 2003. – 448 с.
10. Матійчук К. Організація самостійної роботи з фахових дисциплін у майбутніх учителів іноземної мови (друга половина ХХ – початок ХХІ століття): дис.... канд. пед. наук: 13.00.01 / Матійчук Квітослава Дмитрівна. – Хмельницький, 2015. – 210 с.
11. Мисечко О. Формування системи професійної підготовки вчителя іноземної мови у педагогічних навчальних закладах України (1900 –1964 рр.): дис. ... докт. пед. наук: 13.00.04 / Мисечко Ольга Євгенівна. – Житомир, 2011. – 603 с.
12. Накази № 1– 32 Міністра народної освіти України з основної діяльності 4 – 31 січня 1991 р. // ЦДАВО України, ф.166, оп. 17, спр. 105, 237 арк.
13. Положення про державні вищі заклади освіти в Україні // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 1997. – №1(січень).
14. Про концептуальні засади гуманітарної освіти в Україні (вища школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 1996. –№6(березень).
15. Про підготовку вищих навчальних закладів до 2003/04 навчального року // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 2003. –№ 7. – С. 3–10.
16. Про підсумки роботи вищих закладів освіти у 1995 році та хід виконання Указу президента України про основні напрями реформування вищої освіти в Україні" // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 1996. – №11(червень).

17. Про стан впровадження нових інформаційних технологій для науково-методичного забезпечення самостійної роботи студентів // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 2003. – № 1.
18. Про стан реалізації ступеневої вищої освіти відповідно до закону України "Про вищу освіту" // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України – 2004. – №9.
19. Регайло І.Ю. Історіографічні аспекти підготовки наукових і науково-педагогічних кадрів вищої кваліфікації в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [Nrcnduped_2011_153_14](#).
20. Тимченко І.І. Формування комунікативної культури студентів у процесі вивчення предметів гуманітарного циклу: автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ірина Ігорівна Тимченко. – Харків, 2001. – 17 с.
21. Цокур Р.М. Формування потенціалу професійного саморозвитку в майбутніх викладачів вищої школи у процесі магістерської підготовки : автореф. дис.... канд. пед. наук: 13.00.04 / Роман Миколайович Цокур. – Одеса, 2004. – 19 с.
22. Essential English for Foreign Students (Books 1– 4) / revised edition by C.E. Eckersley. – Sofia.: Foreign Languages Press., 1965.

Shenderuk O.B.

**PEDAGOGICAL PRACTICE OF FOREIGN LANGUAGES DEPARTMENTS
IN UKRAINIAN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION
(90S OF THE XX – THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY):
HISTORIOGRAPHICAL AND SOURCE STUDY ASPECTS**

Source basis of the organization of the pedagogical process on foreign languages departments in Ukrainian institutions of higher education in 1990s-the beginning of the XXI century is determined. It is represented by the documents and materials of the Central State Archive of Higher Authorities and Management in Ukraine (Fund 166); statistics data; state published documents; the materials of those days pedagogical periodical press ("Foreign language at school", "Foreign languages in educational institutions", etc.).

Five groups of sources which are referred to the mentioned period of time are singled out and their role and informative possibilities are characterized. These are materials of the Central State Archive of Higher Authorities and Management in Ukraine (Fund 166), documentary sources, scientific researches, training and scientific – practical literature and materials of periodicals. And it will give us the opportunity to satisfy the particular problem of research. Elucidation of our research base will help to examine and study the organization of pedagogical process on foreign languages departments in Ukrainian institutions of higher education in 1990s-the beginning of the XXI century more fully. It will give the opportunity to use positive achievements of the studied historical period in education paradigm. It will help to reveal features and tendencies of foreign languages education development in a mentioned period of time.

Key words: *source basis, foreign languages department, organization of the pedagogical process, future foreign languages teacher, documentary sources, pedagogical periodicals.*

Стаття надійшла до редакції 25.11.2015 р.